

„Minden Egész eltörött”?

Szegedy-Maszák Mihály szerk.:
A magyar irodalom történetei
Gondolat, Bp., 2007.

Három igényes kiállítású és tekintélyes terjedelmű kötetben jelent meg 2007-ben *A magyar irodalom történetei* című munka, amelynek főszerkesztője Szegedy-Maszák Mihály akadémikus, tanszékvezető egyetemi tanár. Tájékoztatásul megtudhatjuk azt is, hogy „A projekt a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal támogatásával valósult meg. A kötet kiadását a Magyar Tudományos Akadémia támogatta.” A támogatási összegekről elképesztően magas számadatok terjedtek el a közbeszédben. Több mint negyven éve jelent meg magyar irodalom egészét részletezően, szaktudományos igényességgel áttekintő kiadvány az MTA Irodalomtörténeti Intézetének munkájaként. Ez azonnal egyetemi tankönyvvé vált, s erre hasonlóan használható mű mostanáig nem készült. A diákok körében a borítók színe miatt kezdettől fogva spenótnak becézett hat kötet akkor hézagpótlónak bizonyult, de kétségtelen tény, hogy már a nyolcvanas években megérett az idő arra, hogy készüljön egy korszerűbb, s valamivel talán szerényebb terjedelmű kézikönyv.

A korszerűség a kiindulópontja Szegedy-Maszák Mihály előszavának is az első kötet élén. Szerinte a hajdani mű szerzői „kevésbé próbálták érvényesíteni a nemzetközi irodalomtudomány korabeli szempontjait”. Lényegében igaz lehetne ez, ám nem volna szabad elfeledni, hogy a marxizmus változatai is jelen voltak a kor nemzetközi szakmai életében, többek közt Lukács György révén. S az is tudható, hogy neki, majd másoknak is küzdeniük kellett azért, hogy az ortodox marxista felfogást egy nyitottabb, befogadóbb válthassa fel. Igazolja ezt például az új mű harmadik kötetében az a fejezet, amely a strukturalizmus 1970 körüli hazai helyzetével, elnyomásával foglalkozik (Bezeczy Gábor). Az eseménytörténetre az idősebbek emlékezhetnek is. Enyhén szólva történelmietlen azonban, ha az 1945 utáni fél évszázad kapcsán tudománytörténeti szempontból Hankiss Elemér fontosnak bizonyul, Lukács György viszont nem, pedig az ő nézetei és azok fogadtatástörténete nemcsak bennünket foglalkoztatott. Az irodalomtörténet-írást, a kritikát, de az irodalmat sem lehetne nélküle tárgyalni. Ugyancsak hiányzik a sokáig szigorúan elítélt egzisztencializmus, amelynek gondolkodásmódját, irodalomszemléletét Németh G.

Béla nagy hatással emelte át műelemzéseibe a hatvanas évek második felében. Ma már nincsenek egy-pártrendszerbeli tiltások: minden szemlélet megjelenhetne ebben a kézikönyvben.

A korszerűség mellett a másik fő célkitűzés szerint a fejezetek „az irodalmat a művelődés tágabb összefüggérendszerébe illesztik”. Csak helyeselni lehet ezt a törekvést, amely legkövetkezetesebben, példászerűen a Szegedy-Maszák Mihály által írtakban bontakozik ki. Ne legyünk azonban igazságtalanok: a magyar irodalomtörténet-írásban nem valami radikálisan új felismerésről van szó. A maga kezdetlegesebb módján a régi kézikönyv is foglalkozott minden nagyobb korszak kapcsán összefoglalóan, de egyes fejezetekben is a társművészetekkel, a korszak szellemi és irodalmi életével, s azzal is, ami most meglehetősen háttérbe szorult: a történelem menetével. S ez a szemlélet nagyon régóta, s persze „középiskolás fokon” ott volt az irodalomtankönyvekben, a zenei, a képzőművészeti oktatásban. Az új kézikönyv viszont összefoglaló módon semmivel sem foglalkozik. Amit viszonylag újkeletűen kultúratudománynak neveznek, az a tudomány szintjén polihistorokat igényelne, s ezt az egyén a mai korban megközelíteni sem képes. A tudományos ismeretterjesztésben viszont, s szerintem egy kézikönyvnek ezt is célul kell kitűznie: áttekintéssel, összefoglaló, eleminek tetsző ismereteket is átadó tárgyalással lehet eredményt elérni. Ennek hiánya – például egy átlagos tájékozottságú bölcsészhallgató, vagy akár középiskolai tanár számára – alig használhatóvá, feldolgozhatóvá teszi egy-egy tanulmány utalásait.

Bármelyik fejezetét kezdem el olvasni e három kötetnek, tapasztalom a felkészültséget, az igényességet, sok esetben az újszerű megközelítés szellemi izgalmát. Mégis, mindig valami elementáris hiányérzet marad bennem, mert soha nem feledhetem el, hogy az adott fejezet egy irodalomtörténeti kézikönyvben szerepel, s bár irodalomtörténeti tanulmány, nem kézikönyvbe való. A színvonalas elemzések egymásutánjából nem születik áttekintő-összefoglaló mű.

Kifogásaimat, amelyekkel egyúttal jellemzem is e munkát, főként a 3. kötetből vett példák sorával próbálom szemléltetni. A tájékozódásban a *Személynévmutató* és a *Címmutató* is segített, bár ezek is tökéletlenek. Olykor téves a megadott oldalszám, de nagyobb baj, hogy nagyon sok, a szövegekben fellelhető adat hiányzik belőlük. A kötetekben minden fejezet mellett szerepel egy évszám és egy mű címe. Ez azt sugallja, hogy így kiemelődnek a legjelentősebb alkotások. Pedig nem kevés a hiány. Mindjárt az 1920-as évszám is vitathatóvá válik, mert kimarad, igaz esztétikai és nem

eszméletörténeti indoklással Szabó Dezső regénye, *Az elsodort falu*, amely 1919 májusában jelent meg, s hatása igen jelentős volt. 1923-ban nem létezik a *Tündérbkert*, 1932-ben az *Ábel a rengetegben*, 1938-ban az első József Attila-összes, 1947-ben az *Iszony*, 1965-ben a *Himnusz minden időben*, 1979-ben a *Termelési regény*. Nagyon változóak a fejezetek végén a bibliográfiák. Olykor csak négy-öt, máskor harminc-negyven tételből állnak. Feltűnő, hogy sokszor modernnek számító monográfiák sem kaptak helyet, legalább a tájékoztatás céljából. Ha a szerzők nem is hivatkoztak rájuk, feltételezhető, hogy talán mégiscsak olvasták azokat. Íme néhány eset: nem említik Aczél Géza (Kassák Lajos), Szabolcsi Miklós (József Attila), Görömbei András (Nagy László, Sütő András) könyveit.

Nézzük a tájékoztatás esetlegességének, egyoldalúságának példáit. Bartók Béla méltóképpen szerepel, a 2. és a 3. kötetben is külön fejezet foglalkozik vele. Ehhez képest Kodály Zoltán mellékszereplőnek is alig tekinthető. A 2. kötetben a következőket tudjuk meg róla egy-egy mondatban, felsorolásban, többnyire Bartókkal összefüggésben. Ő is gyűjtött népzénet. Hatással volt költőinkre. Szerepelt a Thália Társaság tagjai közt. Írt Debussyról. Írt Bartókról, az pedig őrola (egy-egy rövid idézet), Tagja volt a Vasárnapi Körnek. A 3. kötet információi: Fülep Lajos írt róla. A Bartókról szóló tanulmány háromszor említi a nevét. Györfly István felfogása az övével rokonítható. Juhász Ferenc, majd kétszer Weöres Sándor kapcsán kerül szóba Kodály. Jó lett volna valamit megtudni e hatásról, mert így mindössze annyi az információ, hogy a folklorizmust ő sem értelmezte leegyszerűsítően.

Kodály Zoltán legalább létezik a kultúratudomány számára, de más, például Bozay Attila, Dohnányi Ernő, Durkó Zsolt, Eötvös Péter, Farkas Ferenc, Lajtha László, Ligeti György, Petrovics Emil, Szokolay Sándor, Veress Sándor, Weiner Leó nem. A színház- és előadóművészet az avantgárral és az új teatralitással kap helyet két fejezetben, s ami ehhez képest csak „modern”, az nem létezik. Leírva sincsen például Básti Lajos, Gábor Miklós, Latinovits Zoltán, Major Tamás, Ruttkai Éva, Tímár József neve. Lényegében a képzőművészet kapcsán is csak az avantgárd a számoltartott. A 2. kötetben nincs képzőművészeti fejezet, a 3.-ban van Fülep Lajosról, a Bauhausról és Moholy-Nagy Lászlóról, illetve a neoavantgárd és posztmodern képzőművészetről. A mutató szerint Csontváry Kosztka Tivadar neve sehol nincs leírva, ám a Fülep-fejezetben mégis megtalálható: neki szerepe volt „Csontváry elismertetésében”. A 2. és a 3. kötetben Munkácsy Mihály neve három, Szinyei Merse

Pálé egy felsorolásban szerepel, Paál Lászlóé sehol sem. Ferenczy Károly sem létezik. (Mulatságos tévedés, hogy az egyetlen utalás, a Fülep Lajostól 1906-ból származó idézet: „a Manet-ek és Ferenczyek által kivívott új művészet” feloldása a névmutatóban: „Ferenczy Béni és Noémi”.) Kondor Béla sehol. Hosszan lehetne sorolni a neveket, de nincs értelme. Mintha nem is lenne más érték, csak az, ami avantgárdista. (Az irodalmi hiányokról majd később.)

A főszerkesztő, továbbá a szerzők jelentős része fő- vagy mellékállásban egyetemi oktató. Számtalanszor megtapasztalhatták már, hogy a magyar szakosoknak és a legtöbb bölcsészhallgatónak hiányosak az irodalmi és igencsak elenyészőek a filozófiai, történelmi, társ- művészetekkel kapcsolatos ismeretei. A Bauhaus vagy a posztmodern képzőművészet ilyen részletességű tárgyalása helyett célszerűbb lett volna áttekinthető, szelíd ismeretterjesztő céllal bemutatni a XX. század képzőművészetét, zeneművészetét. Bartók és Kodály nevét persze mindenki ismeri. De sokak számára megoldhatatlan feladat lenne néhány művük megemlézése, még inkább munkásságuk néhány mondatos jellemzése.

Visszatérve az *Előszó*hoz, abban a korszerűséget érvényesíteni kívánva a célelvűség az igazi kulcsfogalom, korántsem pozitív értelemben. Ez van is meg nincs is, szükséges is meg korszerűtlen is. „A feladat kijelölésekor nagyon lényeges ellentmondással kellett szembenézni. Összefüggő történetmondás többnyire csak egyetlen szerzőtől várható, történetírás viszont nehezen képzelhető el valamely célelvűség föltételezése nélkül. E munka szerzőinek részben azért különbözik a beszédmódja, mert kimondottan vagy hallgatólagosan nem ugyanannak a célelvűségnek a szellemében gondolkoznak. Míg a korábbi irodalomtörténetek általában egyféle célelvű folyamatot igyekeztek figyelemmel kísérni, ez a munka olyan célelvűségeknek a kölcsönhatásával számol, amelyek között olykor feszültség, sőt akár még ellentmondás is érzékelhető.” A célelvűség kétféle szintje csúszik itt egymásra: az irodalomé és az elemzőké. Ha van a magyar irodalomnak valamiféleképpen önálló története, akkor abban célelvűségek feltételezhetőek. Az irodalomtörténészeknek is van valamiféle elképzelése, „célelvűség” kutatásának tárgyáról, de úgy látszik, nem baj, ha ez inkább őt jellemzi, s nem tárgyát, az irodalmi művet, az alkotót. Mi volt korábban az „egyféle célelvű folyamat”? Hármat említi az *Előszó*, ezek: a nemzetjellelem szerves fejlődése, a társadalmi haladás, a modernség. A legáltalánosabban közelítve voltak ilyen alapelvek, de ebben az új műben is van egy, hiszen itt az a kinyilvánított fő cél, hogy „a magyar irodalmat

töredezett örökségként mutassuk be”. De van a fogalomnak egy másik szintje is. Minden kultúra történetének minden korszakában szembesülhetnek egymással különböző „célelvűségek”, s a modern irodalomtörténetek ezt általában megjelenítik. Miként értelmezzük például Kazinczy Ferenc és a romantikusok programjának szembenállását? A kései népnemzeti iskola és a nyugatosok, a *Nyugat* és Kassák ellentétei? A népiek és az urbánusok csatáit? S egy-egy portré, egy-egy kisebb korszak megírásakor se lett volna lehetőség „összefüggő történetmondásra”?

E munkában „Nem az alkotás, hanem a befogadás elemzését tekintettük elsődleges feladatnak” – írja az *Előszó*. Igazságtalan lenne azt állítani, hogy csupán a 2000. év körüli befogadások kézikönyve jött létre, hiszen részben megvalósul a „másodlagos” feladat is: a művek tárgyalása nélkül ugyanis elég nehéz érdemben szólni a fogadtatásokról. Másrészt viszont e könyvhármas aligha tekinthető fogadtatástörténetnek. Számos, e szempontból kikerülhetetlen műről szó sem esik, továbbá a szerzők egy részét alig foglalkoztatták az eddigi értelmezések.

Az *Előszó* szerzője azzal is érvel, hogy a művészetknél nem ajánlatos „vonalszerű előrejutást” feltételezni: „Túlhaladás helyett célszerűbb csak változásról beszélni. A későbbi nem okvetlenül magasabb rendű. Ady költészetét nehéz volna fejlettebbnek minősíteni Arany Jánoséhoz képest.” Vonalszerűséget igencsak együgyű emberek képzeltek el bármikor, a magasabb rendűség megkérdőjelezése pedig egyrészt közhely, másrészt abszolút értelemben csak a legnagyobb művészekre vonatkozik. Shakespeare-hez, József Attilához, Mozarthoz, Bartókhoz képest soha nem lesz „magasabb rendű” művészet, az irodalmi termés átlagában, az irodalmi életben, az olvasóközönségben azonban mégiscsak feltételezhető valamiféle „haladás”. S az egyes műfajoknak is lehetséges fejlődés-, illetve hanyatlástörténete. Aligha lehet csupán a változás fogalmával leírni például a regény műfajának eddigi történetét. Ezek azonban valóban vitatható kérdések.

A következő állítással sokkal több a gond: „Az egyetlen kulturális örökségbe vetett hit arra ösztönözhet, hogy az irodalom múltjának áttekintése üdvörténetnek rendelődjék alá. Ezzel a felfogással szemben azt a szemléletet próbáltuk érvényre juttatni, mely különböző hagyományok létét tételezi föl, és tartózkodik korszakok egyértelmű kijelölésétől, mert nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy ugyanaz a jelenség egyaránt értelmezhető folytonosságként és megszakítottságként. Ezért adtuk e sokszerzős munkának a következő címet: *A magyar irodalom történetei*.” Magyarar-

zatot kívánna az állítás, amely azonosítja az egyetlen kulturális örökséget az egyetlen hagyománnyal. Az a kulturális örökség, amely nemzeti kulturális örökségnek tekinthető, a civilizált polgári kultúrákban alighanem mindenhol sokféle hagyomány összességét jelenti. Amiként ezt József Attila is megfogalmazta, tanulságosan *A Dunánál* harmadik részében. „A világ vagyok – minden, ami volt, van: / a sok nemzetség, mely egymásra tör. / A honfoglalók győznek velem holtan / s a meghódoltak kínja meggyötör. / Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa – / török, tatár, tót, román kavarog / e szívben”. Nem lenne semmi baj, ha ez a kézikönyv a különböző hagyományok egymás melletti és utáni létre hívna fel elsősorban a figyelmet. Ehhez is nélkülözhetetlen lenne azonban a történetiségnek a szerkezetben való érvényesítése. Azonban nem csak „a korszakok egyértelmű kijelölése” hiányzik: egyáltalán nincsenek korszakok, azt jellemző irányzatok. Alig vannak portrék. Az időbeli sorrenden kívül nincsen e három kötetben semmilyen más rendező elv. A cím magyarázata félrevezető. Erre a munkára ez csak így illene: Történetek a magyar irodalomról. A közvetlenebb jelenkor kapcsán ez még elfogadható is lenne, de még bölcsőbb lett volna az évszámokkal 2000 helyett csak az 1970-es évekig jutni el, Tandori és Esterházy fellépéséig.

Mintha lett volna mondjuk tíz konferencia, amely időrendben lefedi irodalmunk történetét, s ezeket nem tíz különálló könyvbe, hanem ebbe a háromba gyűjtötték volna össze egy látványos bevezetéssel. Így valóban „Minden Egész eltörtött” – ez a részletek rémuralma. A munka címe a hétköznapi megértés számára a következőket jelenthetné: 1. A magyar irodalomtörténetek tudománytörténeti tárgyalása. 2. Az irodalmi művek témái, „történetei” a legendáktól napjainkig. 3. Különböző felfogású irodalomtörténészek különböző „célelvűségű” munkái ugyanarról a magyar irodalomról. Erre néhány elszórt példa található e kötetháromasban, de a különbözőség nem lényegi. Szegedy-Maszák Mihály nem hisz „az egyetlen kulturális örökség”-ben, de meg van győződve arról, hogy csak az övéhez hasonló irodalomszemléletnek van létjogosultsága. Azt is állítja, hogy „e munka visszatükrözi a jelenkori magyar irodalomszemlélet és -tudomány megsztottságát”. Ez legfeljebb részletkérdésekben igaz. A főszerkesztő úr még az akadémikusok, akadémiai fokozattal rendelkező tudósok közül sem kérte fel vagy nyerte meg közreműködésre azokat, akik a lényegről másként gondolkoznak, s ez főként a XX. század kutatói kapcsán feltűnő. Alighanem azért, mert ők „a nemzeti művelődés tanulmányozásába” vonulnak vissza.

Engedtessek meg a hiányzók korántsem teljes névsora: Bertha Zoltán, Bíró Ferenc, Bitskey István, Bodnár György, Csűrös Miklós, Görömbei András, Hargittai Emil, Jánosi Zoltán, Kabdebó Lóránt, Kenyeres Zoltán, Kovács Sándor Iván, Márkus Béla, Monostori Imre, Nyilasy Balázs, Olasz Sándor, Pomogáts Béla, Poszler György, Rába György, Rónay László, Sipos Lajos, Szávai János, Széles Klára, Szigeti Lajos Sándor, Tarján Tamás.

Lehetséges szerzők, másként gondolkodók hiánya csak azoknak feltűnő, akik valamennyire otthonosak a mai irodalomtörténeti szakmában. Az azonban diákokat, tanárokat is elkéséríthet, hogy ez a mű se nem kézikönyv, se nem tankönyv. S a módszertani egyoldalúság mellett ők is észrevehetik szerzők és művek elfogadhatatlan, semminemű elmélettel nem igazolható hiányát. Az *Előszó* szerint „az kerül szóba, amit e munka szerzői lényegesnek vélnék a magyar örökség megőrzése szempontjából. Amiről nem esik szó, azt kevésbé fontosnak gondolják.” A három kötetnek van főszerkesztője, vannak szerkesztői. Nem készült volna munkaterv? Vagy a Duna jegén szavazta meg a szerzők népes csapata, hogy ki és mi a fontos, illetve lényegtelen? Említék néhány furcsa esetet. Az 1. kötetben ugyan a névmutató szerint gazdagon szerepel Janus Pannonius, ám érdemlegesen csak egy fejezetben esik szó róla, pontosabban az ő priapikus, azaz erotikus-pornográf költészetéről. Kármán Józsefet egyetlen alkalommal említik, *Uránia* című folyóiratával kap tizenöt sort, amelynek fele idézet tőle. A 2. kötetben viszont nyolc helyen is hivatkoznak rá, esszéjére és levélregényére. Ennyivel azonban a tájékozódni, tanulni vágyó nincsen kisegítve. Azért is szomorú ez, mert a *Fanni hagyományai* ma is élvezetes olvasmány, akárcsak *A nemzet csinosodása*.

A huszadik századdal kapcsolatban részletesebb bírálat szükséges. A 2. kötet utolsó kétszázötven oldala a századelővel foglalkozik, s ha belehelyezkedünk a szerkesztői koncepcióba, nagyjából elfogadható módon, bár nehéz beletörödni abba, hogy mint Petőfire, Adyra is csak egyetlen fejezet jut, igaz, az kivételesen pályaképvázlat. Az 1920 utáni magyar irodalom történetében viszont – Krúdy Gyulával ellentétben – nincs helye Móricz Zsigmondnak. Babits Mihály európai irodalomtörténete kap egy fél fejezetet, de versei, regényei, esszéi nem fontosak. Kosztolányi Dezső látszólag egy szót se szólhat, hiszen az előző kötetben novelláival Csáth Gézával társbérletben már szerepelt, most pedig három fejezet az övé: a *Pacsirta*, az Ady-bírálat és az *Esti Kornél-ciklus* révén. De eltűnt a költő. Áprily Lajos, Juhász

Gyula, Tóth Árpád csak utalásokban található meg. A névmutató szerint Nagy Lajos prózaíró nem létezett. S ahogy haladunk előre az időben, egyre több a hiány, s különösen feltűnő például a következők: Dsida Jenő, Gelléri Andor Endre, Hubay Miklós, Jékely Zoltán, Kálnoky László, Kodolányi János, Kós Károly, Pap Károly, Rónay György, Sarkadi Imre, Sánta Ferenc, Sinka István, Cs. Szabó László, Szabó Magda, Szilágyi Domokos, Tamási Áron, Vas István. Ők legfeljebb néhány névsorban, utalásban kaptak helyet. A névmutató szerint Nemes Nagy Ágnes sem létezik, azonban az újhordas fejezetben mégis van róla egy bő oldalnyi szöveg. Az utóbbi évtizedek kapcsán a kisemmizetteknek még egy listája említendő: Ágh István, Baka István, Bella István, Bertók László, Buda Ferenc, Csukás István, Csurka István, Fodor András, Galgóczi Erzsébet, Gion Nándor, Grendel Lajos, Hajnóczy Péter, Jókai Anna, Kányádi Sándor, Kiss Anna, Kiss Benedek, Lázár Ervin, Oravecz Imre, Orbán Ottó, Parti Nagy Lajos, Szilágyi István, Temesi Ferenc, Tolnai Ottó, Utassy József és még sokan mások sem kaptak helyet. Nehéz tárgyilagosságnak és érvényesnek tartani azt az irodalomtörténetet, amely nem tekinti tárgyalandónak Dsida Jenő, Tamási Áron, Kányádi Sándor, Lázár Ervin és társaik munkásságát.

Kosztolányi Dezső arcképe szerepel a harmadik kötet címlapján, mégis csonka marad a tudásunk róla. Számos fejezet hőse jár még rosszabbul. Déry Tibort *A befejezetlen mondat* kapcsán tárgyalja egy fejezet, 1938-as évszámmal. A mű azonban 1947-es megjelenéséig ismeretlennek nevezhető, így vitatható az elhelyezése az időrendben. Ez persze technikai kérdésnek is tekinthető, az viszont már kevésbé, hogy az író 1954 utáni alkotásai között olyan is akad, – a *Niki* –, amely a Nobel-díjnak is várományosa volt, a későbbiek pedig erőteljes előkészítői voltak a posztmodern epikának, s feltehetően sokkal jobban meg képesek szólítani a jelenkort.

Németh László a maga sokoldalú életművéből az esszéket tartotta a legfontosabbnak. Talán ennek tudható be *Tanu* című folyóiratának elemzése. Három, az irodalmi élettel foglalkozó fejezetben szerepel még többszörösen: amelyek a népi-urbánus vitát, az 1956-os forradalmat, illetve az utána következő éveket mutatják be. Ezenkívül több mint hússzor utalnak rá. De Németh László, mint az *Iszony*, a *Galilei*, más regények, drámák szerzője nem létezik. Az 1920 és 1970 közötti évtizedekből nyolc szerző regénye vált méltóvá a kiemelésre. Ezt a kilencediket nem írta volna meg szívesen akár tíz irodalmár?

Illyés Gyula sem járt jobban, bár ő két fejezetet is kapott. Az első tárgya a *Puszták népe*, a másodiké „Illyés és a francia irodalom” kapcsolata. A forradalmi *Irodalmi Újság* tárgyalásakor huszonekét sort olvashatunk az *Egy mondat a zsarnokságról* című műről, amely a szerzőnek nem igazán tetszik, mert „a Rákosi-éra tükré”, s „A nemzeti kiszolgáltatottság ennek az Illyés-versnek nem témája, s talán ezért sem vált igazán a költemény a rendszerváltozás után a függetlenség visszanyerését legfőbb értéknek tekintő 1956-os forradalom és szabadságharc emblemikus alkotásává.” Mondanám, hogy a szerző, Standeisky Éva mintha külföldön élne, ám még ott is 1956 és a zsarnokság elleni tiltakozás kultuszversének tekintik ezt a művet. Ezekon a sorokon kívül Illyés Gyula költőként nem létezik, csak a francia kapcsolat tárgyalásának utolsó, igaz, hosszú bekezdésében. Itt Szegedy-Maszák Mihály nyitva hagyja a kérdést: megszólíthatja-e még ez a líra a mai olvasókat. Nincs szó Illyés epikájáról, drámáiról, esszéiről. Fogalmuk sem lehet a fiatal olvasóknak arról, hogy miért és miben tekintették őt apáik és nagyapáik nemzeti költőnek.

Amikor Veres András az írók és a hatalom kapcsolatát elemzi 1955 és 1968 között, Németh László mellett Illyéssel is többször foglalkozik, s eközben kétszer is leír egy olyan állítást, amelynek nincs valóságalapja, s a hivatkozott szaktanulmányban sincs nyoma. A hírhedett ENSZ-levelre utal a mondat: Kádárék „Ráadásul még Illyés Gyulát és Németh Lászlót is megnyerték szervezőnek a kompromittáló akcióhoz.” (521.) Hamarosan ezt így olvashatjuk: „Déry letartóztatása után Németh Illyéssel az oldalán próbált tárgyalni Kádárral, aminek az egyetlen kétes eredménye az lett, hogy rájuk bízta az ENSZ-nek szóló tiltakozó nyilatkozat megszervezését.” (523.) Déry Tibort 1957. április 20-án tartóztatták le. Miután erről tudomást szereztek a népi írók, csoportosan kértek kihallgatást Kádártól, aki csak Némethet és Illyést fogadta. Tehát nem Németh kezdeményezte ezt a találkozást. Az ENSZ-level szervezését viszont négy hónappal később, augusztus 20-a után kezdték meg, s a szöveg már szeptember 5-én megjelent. A két író ebben nem vett részt, ennek állítása nem félreolvasás, hanem rágalom. Próbáljuk elképzelni, amint az irodalmi életben részt nem vevő, súlyosan hipertóniás Németh László, az idegállapota miatt több hetes nyári altatókúra után lábadozó Illyés aláírás-gyűjtő ívvel szaladgál. A legszebb az lett volna, ha félúton találkozhattak volna Sajkod és a tihanyi rév között.

Számomra különösen fájdalmas a *Szembesülés a naiv költői világépítés határaival* című fejezet, amelynek fő tárgya: *1954 megjelenik Juhász Ferenc A tékozló ország című műve*. Szerzője Tolcsvai Nagy Gá-

bor, aki e kiadványban több nyelvészeti tárgyú fejezetet írt, s egyébként kismonográfiái jelentek meg Nagy Lászlóról, Pilinszky Jánosról. Ő azt a megoldást választotta, hogy a Juhász-mű tárgyalásába beépítette Nagy László, Kormos István és Csoóri Sándor tömör bemutatását is. Nyilván tudta, hogy e költőkről nem lesz önálló fejezet. Mindebből viszont az következik, hogy e nagy terjedelmű könyvben az 1945 utáni negyed században csak Weöres Sándor és Pilinszky János költészete méltó az önálló tárgyalásra. Illyés Gyula hiányát látszólag el lehet ütni a más szempontú tárgyalásra való hivatkozással, de az különösen feltűnő lett volna, ha Juhászékról nincs szó. Viszont már a címben is jelezni lehetett valami fenntartást. A Kormos Istvánt bemutató bekezdés kivételesen éppen az én könyvemből idéz, majd ez után vonja le az általam elfogadhatatlan következtetést: Kormos „Tágabb szemhatárral, más nyelveket, kultúrákat mélyebben beépített életművébe, mint közvetlen társai.” Ez a mondat le kívánja értékelni a három költőtárs teljesítményét, de az állítás tárgyyszerűsége vitatható, az esztétikai érték szempontjából pedig közömbös. A posztmodern kánon előítéletei alapján szokás ezt a kritikát részletesebben is kifejteni. Itt komoly bírálatot kap az irodalmi népiesség 1945 utáni jelenléte, leegyszerűsítve azt. Juhászék ez alól részben felmentést kapnak, de nem értelmezőik, akik a bartóki modell fogalmát állítólag „a népi elemek műbeli megjelenése”-vel azonosítják. Ezt a fogalom megalkotója, Németh László sem így értette, de említést érdemlően mások sem. Németh László 1956-ban így írt Bartók és Ady feladatvállalásáról: „a magyarságban megtalált Európa (vagy legalább újkor) alatti anyagot az új, nyugati eszközökkel feldolgozva s megemelve, a magyar zenét s költészetet jövőnk fegyverévé s a világ közkincsévé tenni.” Ennek vállalását észleli Juhász Ferenc, Nagy László és más akkori fiatalok költészetében, s azzal zárja esszéjét, hogy aki ezen a módon mesterré képes válni, az „egy új világ törvényhozójának érezheti magát, s nem is szólhat máshoz, csak nemzetén át az emberiséghez.” (Sajnálatos, hogy a Bartókkal foglalkozó fejezet meg sem említi a magyar műhely, a bartókiság fogalmát.) Ne tessék meglepődni: Szegedy-Maszák Mihály célelvűsége szavakban igen rokon ezzel. Ám radikálisan másként értelmezi szerkesztőként is a nemzet és az emberiség fogalmát. S így tesz Tolcsvai Nagy Gábor is, akinek összegzése szerint Juhász Ferenc és Nagy László költészete „bár eltérően, de kissé távol maradt az európai irodalom fő irányaitól mind a bukás vagy a kétely megértési feltételeinek körvonalazásában, mind a

nyelv rendkívüli mértékben alkotó, de rá vissza nem kérdező alkalmazásában.” Végezetül még a következőket olvashatjuk: „A külső, nem irodalmi tényezők, amelyek a vallomásos és képviseleti költészeti formákkal kapcsolódtak össze, kissé távol tartották ezt a költészetet a kortárs irodalom más áramlataitól. A világra való rácsodálkozás enyhe naivsága, a közösségmagyarázat és a történelemértelmezés néha kissé egyikű jellege, valamint a személyiség kérdéseinek háttérbe szorítása e költészetet kiszolgáltatta a történeti eseményeknek.” Ezek szerint mégiscsak vannak az európai irodalomnak fő irányai? S ezek között van olyan, amelyik üdvtörténetnek, egyetlen igaz útnak minősíthető? Van arra törvény, hogy miként kell az irodalomban körvonalazni „a bukás és a kétely megértési feltételeit”? S hogy milyen nyelvszemlélet megengedhető? Pilinszky költészete nem vallomásos? A II. világháború meghatározó élménye nála nem külső esemény? A mű szempontjából a személyiség gondjai nem minősülnek „külső” eseménynek?

Illyés Gyula, Németh László, még erőteljesebben Juhász Ferenc, Nagy László, Csoóri Sándor és mások irodalmi munkásságának a monomániás posztmodern kánon alapján való megítélése sajnos egyre nagyobb teherterele a magyar szellemi életnek, s ennek következtében már a közoktatásnak és az egyetemi képzésnek is. S ez már nem csak az irodalomtörténet-írást és -tanítást érinti. Abból a felfogásból, amelyik szerint az irodalomtól voltaképpen idegen minden, ami nem a személyiségre, hanem a közösségre vonatkozik, voltaképpen az is következik, hogy a személyiségtől is idegen – vagy szelídebben fogalmazva – jobb, ha idegen a közösséghez való tartozása. Mindkettő kóros állapot, amely az emberiség jövője szempontjából tragikus következményekkel járhat.

Szegedy-Maszák Mihály előszavában a jövőre is gondol. Aggódva, de szigorúan az irodalom szempontjából. Ő is axiómaként fogadja el, hogy a „nagy elbeszélések” érvényüket veszítették. Ezt visszamenőleg is érvényesnek tartja, s ezért törekedett arra, hogy „a magyar irodalmat töredezett örökségként” mutassa be. Tehát a nagy elbeszélések emlékét is felejtjük el. Sajnos ez a munka se tiszteli a másságot. Bizony igaz, hogy „A másság tisztelete könnyen lejárátható jelszó.” Letűnt korok olvasói, ma másként olvasók, értelmezők nem számítanak, csak a saját kánon. S ebben az egyedüli üdvözítő az összehasonlító irodalomtudomány. Miért kellene mindig mindent összehasonlítani valami mással, lehetőleg nyugat-európaival és észak-amerikaival? A szocialista országok táborában évtizedeken át egy olyan kommunista falanszterben kellett volna elképzelni az emberiség jövőjét, amely azért némi teret enged a nemzeti sajátosságoknak. A kapitalista

globalizáció előnyeinek és súlyos veszélyeinek fényében és árnyékában a nemzeti kultúráról nem az egyetlen nagy falanszterbe való olvadást kellene vizionálni, amelyben feltehetően, majd, mondjuk tízmilliárd ember olvasása, nézi, éneklő ugyanazt, egyetlen nyelven makogva. Az *Előszó* utolsó mondatai így szólnak: „Lehet arra hivatkozni, hogy a magyar irodalmat előkelő hely illeti meg a világ örökségében, de számolni kell annak lehetőségével, hogy az irodalmak nemzeti megközelítése történeti jelenség, amelynek nemcsak kezdetét lehet megállapítani, hanem esetleges végére is föl kell készülni. A cél nyilvánvalóan az, hogy a magyar irodalom bizonyos termékei bekerüljenek Európa s a világ örökségébe, ami csakis akkor lehetséges, ha ennek az örökségnek a szerkezete megváltozik. Ez az irodalomtörténet azzal a szándékkal készült, hogy hozzájáruljon e cél eléréséhez.” Akármit ír a főszerkesztő s barátainak és tanítványainak köre, a magyar irodalmi örökség szerkezetét nem lehet megváltoztatni, legfeljebb azt a képet, amely erről bennük él. Az örökség eddig létrejött eredményei közül igen kevés került be a világirodalomba, s ez nem csak ránk, hanem a legnagyobb nyelvek irodalmára is érvényes. Egy nyugat-európai értelmiségi számára Homérosz is inkább csak lexikálisan ismert, s modernebb klasszikusok nevét is lehetne sorolni. Elképzelhető még az is, hogy Európában sokkal többen olvassák magyarul Petőfi, sőt Arany műveit, mint valamely világnyelven Homéroszt. Világirodalmi részvételünket illetően tiszteletben tartom, s elvileg hasznosnak is a főszerkesztő szándékát, ám egy magyar irodalomtörténeti kézikönyvnek nem lehet ez a fő célja, remélhetően száz év múlva sem. Arra kellene inkább törekedni, hogy a jelenleg mintegy 13 millió magyar ember s majdan megszülető utódaik minél gazdagabban tudják használni az anyanyelvüket, minél egészségesebb személyiségek legyenek, s ebben segítse őket az anyanyelvű irodalom. Mert hiába fogják esetleg káprázatos angolnyelv-tudással olvasni bármely nyelv kanoizált klasszikusait, az anyanyelv és a hozzá kötődött több ezer éves kultúra hiányában a globalizációnak is csak áldozataivá válhatnak.

Vasy Géza

Szécsi Margit-est

2008. április 9-én, 18 órától
a Szövetségesek Házában
(1088 Budapest, Szentkirályi utca 18.).
Előadja Pálffy Margit színművész